

Anderlecht en de hertog van Aumale

Voorwoord

Wie is dan die persoon dankzij wie twee vreemde steden die bijna 300 km van elkaar verwijderd liggen – Aumale en Anderlecht – zulke sterke vriendschappelijke banden hebben gesmeed?

Op deze vraag geeft de tentoonstelling een antwoord, die de schepen van Cultuur en Monumenten en Landschappen van Anderlecht met trots aan het publiek voorstelt in de Halle au beurre van Aumale, de architecturale en historische parel van de stad, tijdens dit weekend dat in het teken staat van de Open Monumentendagen.

Een tentoonstelling waarvan de titel op zich al de band tussen onze twee steden onderstreept: ‘Anderlecht en de hertog van Aumale’ – aangezien deze naam eerst een prestigieuze titel was binnen het huis Lotharingen en later binnen het huis Bourbon-Orléans – en die het onverwachte verblijf van deze illustere figuur in onze gemeente belicht. Want het lijkt geen twijfel dat het de wendingen van de bewogen geschiedenis van de 16de eeuw waren die deze grote Franse krijgshoofd naar Anderlecht brachten, dat toen nog een vredig dorp in de omgeving van Brussel was...

De documentatie, die helaas schaars is, getuigt niettemin van zijn aanwezigheid in onze gemeente en van zijn landhuis, zoals ook blijkt uit het feit dat deze naam tot op de dag van vandaag in de lokale plaatsnamen bewaard is gebleven.

De inwoners van Aumale, en zelfs sommige Anderlechtenaren, zullen het interessant vinden om te ontdekken wat de geschiedenis is van deze hertog, van zijn kasteel, van het klooster dat hij stichtte en ten slotte van de straat die aan hem herinnert...

Na verschillende culturele uitwisselingen tussen kunstenaars uit Aumale en Anderlecht ben ik verheugd om, voor de tweede editie van deze rally, mijn logistieke en financiële steun te verlenen als schepen van Cultuur en Monumenten en Landschappen van Anderlecht. Ik wens jullie allemaal een fijne wandeling!

Fabienne MIROIR,
Schepen van Monumenten en Landschappen

Teksten en bijschriften van de tentoonstelling

De hertog van Aumale

De hertog van Aumale die in Anderlecht verbleef, stamde af van het zeer oude huis Lotharingen. **Karel van Lotharingen, de tweede hertog van Aumale, werd geboren op 16 januari 1555 en was de zoon van Claude van Lotharingen, de eerste hertog van Aumale en zoon van de hertog van Guise, en van Louise de Brézé.** Via zijn moeder was hij bovendien een kleinzoon van Diana van Poitiers, de beroemde minnares van Hendrik II. **In 1576 huwde hij met zijn nicht Marie d'Elbeuf.** Koning Hendrik III benoemde hem tot ridder in de Orde van de Heilige Geest. Daarnaast was hij pair en grootjagermeester van Frankrijk.

Hij nam deel aan de burger- en godsdienstoorlogen die zijn tijdperk sterk hebben getekend en sloot zich aan bij de Heilige Liga, een verbond ter verdediging van het

katholieke geloof, waarvan hij een van de leiders werd. Zo leidde hij in 1587 de opstand in Picardië. Later bleef hij, samen met de Liga en met steun van de Spanjaarden, strijden tegen Hendrik IV. Hij weigerde nog steeds zich te onderwerpen en zette de strijd voort, maar het Parlement van Parijs veroordeelde hem in 1595 wegens majesteitsschennis en nam zijn bezittingen in beslag. Daarop ging hij in ballingschap naar de Nederlanden, waar hij in dienst trad van de aartshertogen Albrecht en Isabella. **Hij vestigde zich in Brussel en verwierf er in 1605 het voormalige paleis van kardinaal Granvelle, tegelijk met een kasteel in Anderlecht. In 1611 werd hij benoemd tot gouverneur van de stad Binche, waar hij in 1630 overleed.**

Bijschriften

Portret van de hertog van Aumale, anonieme gravure (collectie Bibliothèque Nationale, Parijs).

Le village d'Anderlecht ou Rinck en 1775, reconstitution par Marcel Jacobs, 1991

Plattegrond van de gemeente Anderlecht door Vandermaelen, omstreeks 1860, detail (collectie Marcel Jacobs)

Het kasteel

Het kasteel, ook wel ‘Groot Kasteel’ of ‘Grand Château’ in het Frans genoemd, stond vroeger te midden van een waterpartij, aan de oostelijke rand van het dorp Anderlecht. Het bestond uit een ruim hoofdgebouw **dat vermoedelijk uit de 16de eeuw dateerde.** **De architectuur was typisch voor de Nederlanden:** bakstenen gevels met hoge traveeën met kruiskozijnen, trapgevels en leien daken. Voor het kasteel lag een binnenplaats, omgeven door een gekanteelde ommuring, die bereikbaar was via een poterne en een gemetselde brug.

In 1605 verwierf de hertog van Aumale dit lustslot, dat sindsdien bekendstond als het **‘kasteel van Aumale’**. Om zijn verblijven in Anderlecht aangenamer te maken, liet hij er ingrijpende verbouwingen uitvoeren en liet hij zelfs in de tuin een doolhof aanleggen, verfraaid met een fontein die werd gevoed door het water van de bron ‘Pippezijpe’, op ongeveer 3,5 km afstand. In 1627 zag de hertog van Aumale zich, diep in de schulden, genoodzaakt het landgoed te verkopen. Het kwam vervolgens in handen van een andere adellijke familie, die er slechts sporadisch verbleef. Aan het begin van de 19de eeuw had het kasteel veel van zijn luister verloren. Later werden de vijver en de gracht drooggelegd en werd het landhuis omgevormd tot arbeiderswoningen. In 1875 werd het aangekocht door een projectontwikkelaar, de heer Fichet, die van plan was een nieuwe straat aan te leggen en de omgeving te verkavelen.

Bijschriften

Het kasteel van Aumale in 1840, naïeve tekening van baron de Wal (collectie Oud Begijnhof van Anderlecht)

De poterne van het kasteel van Aumale, anoniem schilderij uit de 17de eeuw (collectie Erasmushuis)

De poterne van het kasteel van Aumale in de 19de eeuw. Op de achtergrond rijst de kerktoeren op, anonieme tekening (Archief van de Stad Brussel)

De binnenplaats van het kasteel van Aumale aan het begin van de 19de eeuw, anonieme tekening (Archief van de Stad Brussel)

De verkoop aan de hertog van Aumale

Rond 1530 was het landgoed eigendom van een zekere Peter Booten. Op 5 maart 1605 verkochten zijn nakomelingen het aan *“hault et puissant prince Charles de Lorraine duc daumale pair et grand veneur de France prince darmes, baron d’Yvry, enz.”* De akte beschrijft het goed als volgt: *“une maison environnée d’ung vivier ainsy qu’elle se contient, sans y comprendre aulcunes meubles, avecq la place, la maison couverte d’estrain et toutes aultres ses dependances doit le vivier appartenant au Chapitre dudict anderlecht jusques au verguer dict Sinter Weyden Bogaert, situé devant la maison de monsieur Otto Hartius. Item le jardin aux herbes avecq le verguer y aboutant dict den nieuwen Bogaert gisant au costé gauche de ladite maison, tenant d’ung costé au vivier d’icelle et d’aultre costé à six journez de terre appartenant aussy aux vendeurs. Item six journez de terre labourable situées derrière ledict verguer dict den nieuwen Bogaert, au lieu qu’on dict berckvelt. Item le verguer dict den Sincter Weyden Bogaert en une closure. Item le prêt dict den booneter gisant devant ladict maison tenant du long au rieu courant devant icelle, et six journez de terre labourable appartenant aussy aux dict vendeurs, situées au lieu qu’on dict den cappruynenbergh”.*

Het domein van het Groot Kasteel toen de hertog van Aumale het in 1605 verwierf, plan opgesteld door Marcel Jacobs

Aanzicht van het kasteel van Aumale of Groot Kasteel in de 17de eeuw, reconstructie door Marcel Jacobs, 1978

Het klooster

De hertog van Aumale en zijn dochter, Anna van Lotharingen, stichtten in 1615, op een steenworp afstand van de collegiale Sint-Pieter-en-Sint-Guido en van hun kasteel, een klooster waar de miniemen zich vestigden, een orde die in 1435 door de heilige Franciscus van Paola werd gesticht. Het complex bestond uit een hoofdgebouw, een klooster, een brouwerij, een ziekenzaal en een kloosterkerk. Daar werden, naast andere relikwieën, ook een stuk van het Ware Kruis bewaard, een schenking van de hertog van Aumale en zijn echtgenote. Het domein was echter veel uitgestrekter en omvatte onder meer visvijvers waarin de miniemen vissen kweekten voor hun voedselvoorziening.

In 1796 werd het klooster als nationaal goed verkocht (er wordt aan herinnerd dat de Oostenrijkse Nederlanden op dat moment onder Franse heerschappij waren gekomen). De miniemen verlieten het klooster, dat gedeeltelijk werd afgebroken. De overgebleven delen werden in de 19de eeuw omgevormd tot industriële gebouwen: een wasserij, een verffabriek en vervolgens een leerlooierij. In 1912 werd het domein door de gemeente verkaveld om er een nieuwe wijk aan te leggen.

Het klooster van de miniemen in 1787, detail van het gevelaanzicht van J.-B. Bodumont (Algemeen Rijksarchief)

Het klooster van de miniemen in 1724, detail uit de Atlas van de bezittingen van het Klooster Onze-Lieve-Vrouw met de Rozen door Pierre Van Breuseghem (Algemeen Rijksarchief)

Het klooster van de miniemen, omgevormd tot een leerlooierij, gravure uit de 19de eeuw (collectie Marcel Jacobs)

d'Aumalestraat

Deze belangrijke weg in de gemeente vormt de verlenging van de Birminghamstraat, die zij verbindt met het centrum van Anderlecht en de collegiale Sint-Pieter-en-Sint-Guido. Zoals het straatnaambord vermeldt:

*AUMALE
Kasteel door een prinselijke Franse familie bewoond*

werd deze nieuwe verbindingsweg aangelegd op de plaats van het uitgestrekte domein dat ooit toebehoorde aan de hertog van Aumale. **De straat werd in 1878 aangelegd** op het tracé van een oud pad dat bekendstond als 'sentier du Vieux Château'. In 1850 kreeg dit pad de naam 'sentier d'Aumale', waarvoor eerst de poterne moest worden afgebroken. **Het eigenlijke kasteel bleef nog enkele jaren staan, maar raakte in verval en moest plaatsmaken voor nieuwe bebouwing. In 1884 verdween het definitief.** Van een oud historisch landhuis bleef voortaan slechts een naam over.

Vermelden we ook dat in een van de cafés in de d'Aumalestraat, 'Concordia', in 1908 de voetbalclub van Anderlecht werd opgericht, die vandaag wereldberoemd is.

Bijschriften

Tracé van de d'Aumalestraat in 1865 en 1878, dat door het voormalige domein van het Groot Kasteel liep.

Het kasteel van Aumale of Groot Kasteel omstreeks 1860, toen de aanleg van de nieuwe straat al had geleid tot de afbraak van de poterne, oude foto (collectie Erasmushuis).

Een handelaar in de d'Aumalestraat, oude foto (voormalige collectie Josse Haenen)

De d'Aumalestraat in 1927, uit de Annuaire du Commerce et de l'Industrie de Belgique (Jaarboek van de Handel en de Industrie van België) (collectie Koninklijke Bibliotheek, Brussel)

Onder de auspiciën van Fabienne Miroir, schepen van Monumenten en Landschappen van Anderlecht

*Curator van de tentoonstelling, redactie van de teksten en realisatie van de borden:
Frédéric Leroy, opdrachthouder van de dienst Monumenten en Landschappen van Anderlecht*

In samenwerking met Anderlechtensia, Geschied- en Heemkundige Kring van Anderlecht